

ut ita dicam, in terris conversatur, et de terra pascitur; ista in caelis habet sedem, et tota quæ sursum sunt, sapit. Unde D. Bernardus: *Nuptiæ terram replent, virginitas Paradisum.*

Hæc tamen accipienda de ipso statu virginitatis pro Deo electo: — 1. de ipso statu virginitatis, quo sensu statui matrimonii præstat; nam licet matrimonium in actu gratiam producat, si tamen consideretur in suo statu permanente, certe virginitate est inferius ex dictis; — 2. pro Deo electo; certum est enim statum hunc non præcellere, si eligatur malo fine; quia tunc non esset bonum virtutis.

ADNOTATIONES AD TRACTATUM SEPTIMUM

(A) Page 8.

183. *Quid (quæres) si possessor, seu detentor bonæ fidei rei alienæ, eam jam donaverit, vel vendiderit? Qui rem alienam donando rebus suis pepercit, id est si quid aliud certe dedisset, casu quo rem illam non habuisset, utique debet restituere id, in quo suis pepercit. Secus ad nihil tenetur ratione justitiæ: attamen ratione charitatis, si commode id præstare poterit, tenetur monere donatarium, ut rem domino suo reddat; vel dominum, ut ita rem suam recuperare valeat.*

184. *Quid (dices) si ille qui bona fide vendidit rem alienam, contractum rescindendo, non possit amplius recuperare pretium, quo et ipse rem illam emit? v. g., pretio emisti ab ignoto homine equum alienum, quem postea tertio vendidisti; si huic tertio restituatur pretium et domino equus, tu amittis tuam pecuniam, quam ignoto solvisti. — Distinguendum est: si proprietarius suum equum evincat a tertio, tertius iste tenetur equum domino tradere, quia ad ipsum clamat, et tu illi teneris solum pretium reddere; quia vendidisti rem vitiosam: per accidens autem est, quod non possis recuperare pecuniam tuam. Si vero proprietarius rem suam non evincat, alii cum Lyonnet asserunt venditorem adhuc restituere debere pretium ex venditione rei alienæ perceptum, modo pretium illud bona fide non consumperit; nam tunc non reddendo, ex bonis alterius compensaret*

damnum sibi per furem illatum; ideo ditesceret de re aliena non restituens. Attamen alii cum Salmanticensibus tumentur, quod si res a domino non postuletur, nulli tenetur venditor restitutionem facere: neque etiam tenetur monere dominum, ut dicit Lessius, aut indicare emptori, quod res sit aliena, si post venditionem bona fide peractam id venditor resciscat, et non possit amplius pretium quo ipse rem emit, recuperare; quia cum rem alienam amplius non habeat, nec sit causa cur dominus re sua privetur, non tenetur cum magno suo damno curare, ut dominus illam redipiscatur. — V. Liguori, *Opus Mor.*, l. III, nn. 569, 570, 600, 601 et 800.

(B) Page 11.

185. *Quæres: Quomodo supputanda sunt et valor et augmentum rei, ut integra fiat restitutio ab iniquo possessore? R. Fingatur casus de augmento intrinseco. Titius furatur pullum equinum valentem quinquaginta libellis; apud furem fit equus habilis ad rhedam valens libellis centum; postea labore fractus et senio, macrescit, vel interit.*

Fingatur casus ex augmento extrinseco. Titius furatur dolium vini valens libellis decem, facta ex inopinata frequentia emptorum et vini caritate, idem dolium acquirit valorem libellarum viginti: tum cessantibus his circumstantiis, iterum redit ad valorem decem libellarum, et in hoc statu vinum consumitur. In hisce casibus quæritur, utrum supputatio valoris equi et dolii vini repeli debeat a tempore, quo dominus illis rebus fuit inique privatus, an vero a tempore majoris incrementi, scilicet a tempore, quo equus valebat libellis centum, et vini dolium viginti libellis?

Sunt, qui ita distinguunt: si dominus fuisset rem conservaturus usque ad tempus majoris incrementi, seu usque ad statum rei optimum, tunc fur tenetur compensare dominum juxta pretium majus, quod illa res habuit, saltem ratione lucri cessantis, vel damni emergentis. Si vero dominus fuisset certo venditurus, vel consumpturus rem in statu ejus minore, juxta hunc statum sentiri esse faciendam damni illati supputationem et tanquam fructum meræ industriæ habendum esse incrementum, quod apud furem accepit et iterum postea amisit.

Verum alii probabilius censent (nulla facta exceptione sive fuerit sive non fuerit dominus conservaturus rem suam usque ad majus pretii incrementum) justam æstimationem rei restituendæ esse desumendam a statu meliori et optimo, quam res habuit intra tempus injustæ detentionis. Ratio est, quia res quælibet crescit, augetur, melior efficitur in

bonum solius domini sui; dum e contrario in damnum solius malæ fidei possessoris res perit, decrescit, deterior efficitur. Dominus autem retinet semper rei suæ dominium, quo nequit expoliari iniqui detentoris injuria, et ea etiam temporis periodo, qua res existebat in statu meliori, et plurimi æstimabatur, clamabat ad dominum, urgebatque injustum detentorem ad restituendum. Enimvero fingamus, quod in allatis hypothesis injustus detentor vendiderit tum equum, tum vini dolium in meliori eorum statu: percepisset sane ex equo centum libellas, ex vini dolio libellas viginti, cujus porro erit hoc pretium? an injusti detentoris? nequaquam, quia fur non debet ullo tempore ditescere ex re aliena; ergo erit domini, deductis tamen, quæ sunt deducenda, nempe expensis necessariis factis a fure. V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 621.

186. *An semper (quæres) fur teneatur in conscientia rem alienam restituere, etiam quando rem ipsam consumpsit eodem loco et intra idem tempus, quo jam præviderit rem apud dominum æque perituram: esset si sumas vinum alienum jamjam incursu hostili certo invadendum ac dissipandum, illudque statim cum amicis bibas?* Lugo, Layman, Lessio, Tamburini, Molina, Sporer et Vasquez contra alios probabile recte putant non teneri ad restitutionem; quia revera nullum damnum pretio æstimabile domino illatum est, cum res in statu certi imminentis interitus nullius pretii sit. Quis enim rem jam certo perituram communi incendio, naufragio, hostium incursione, etc., nullique usui sibi futuram emere pretio vellet? Adde dominum tunc non posse censerì invitum, sed tacite consentire in consumptionem talis rei suæ; quis enim non vellet a te concive panem vel vinum, v. g., consumi potius, quam absumi vel corrumpi ab imminente domus incendio, a cujus interitu servari non possit? V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 620.

An possit emptor malæ fidei rem iterum tradere furi, ut pretium suum recuperet, et se servet indemnum? Communius docent illum non posse rem furi reddere; nam mala fide emendo, idem esset ac si de novo eam furaretur, sicque in se transtulit furis obligationem. Sed Lugo appellat, hoc non obstante, forte probabiliorum eorum sententiam, qui docent etiam in hoc casu posse emptorem rem furi restituere, ut proprium pretium recuperare valeat; licet enim iste peccaverit rem illam mala fide sibi comparando, tamen post emptionem habet jus non secus ac emptor bonæ fidei, contractum suum rescindendi. Neque dicas, actionem emptoris in hoc casu fuisse domino injuriosam; nam ad restitutionis obligationem requiritur, ut actio non solum sit injuriosa, sed etiam ut realiter influat in damnum alterius, quod in casu nostro non evenit; cum jam ab alio fuerit consummatum, neque de uno in alium

furem, re transeunte, melioris conditionis evaserit. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 570.

(C) Page 16.

187. *Quid si culpa theologica non fuerit nisi venialis ex imperfectione deliberationis et advertentiæ, sed grave sit damnum inde illatum?* Hac de re plures sunt sententiæ. Alii cum Henrico a S. Ignatio docent, auctorem damni ad totum teneri sub mortali: hoc tamen non est admittendum; quia gravis obligatio ex culpa levi per se oriri non potest. Alii obligant ad totum sub levi: sed adhuc negatur; quia aliqua debet esse proportio inter vim obligationis et illius objectum. Alii cum Laymano obligant ad partem sub mortali: quod iterum non admittitur, defectu proportionis. Alii vero cum Bouvier tenent adesse obligationem restituendi partem sub culpa veniali; sic enim pro modo culpæ est obligatio damnum reparandi.

At communiter et probabilius Filliucius, Gury, Lessius, Roncaglia, Salas, Sanchez, Viva et alii multi cum sapientissimo De Lugo, qui in materia justitiæ inter Theologos est facile princeps docent, nullam esse restitutionis obligationem neque sub gravi neque sub levi; tum quia culpa venialis ex imperfectione deliberationis et advertentiæ non est simpliciter delictum et injuria, ideoque non potest parere verum restitutionis onus; tum quia leves hujusmodi inadvertentiæ facillime cuique occurrunt: ergo accensendæ sunt casui fortuito quoad restituendi obligationem, nisi velimus latissimam angustiis et scrupulis viam patefacere. Ergo revera neque sub gravi, neque sub levi esse potest in hoc casu obligatio restitutionis: non sub gravi, quia obligatio gravis non habet proportionem cum culpa levi; non sub levi, quia obligatio levis non habet proportionem cum materia gravi, in qua culpa venialis commissa est. Hinc qui subita ira correptus aliquem interimit, ita ut fuerit solum motus secundo primus, talis non tenetur ad ullam restitutionem.

Quid vero dices de illo, qui projicit in mare gemmam alienam æstimatam 10, si valeat 100? Alii obligant ad restituendum 100, quia damnificans cum culpa gravi tenetur ad omne damnum factum, licet ignoratum. Alii tamen communius, ac probabilius dicunt teneri tantum ad 10; quia obligatio restitutionis correspondet culpæ, et culpa injuriæ quæ intenditur: hic autem non intenditur injuria, nisi uti 10. Verum quidem est teneri ad totum damnum, cum saltem apprehenditur in confuso (ut ceteroquin regulariter apprehenditur), sed neuti-

quam, cum omnino invincibiliter ignoratur : nam voluntas non fertur in incognitum. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 613.

Dices : *Saltem tenetur ad aliquid leve ratione culpæ ; sicut qui leve furatur, de levi tenetur.* Sed contra : quando furtum rei parvæ est cum plena advertentia et plene voluntarium, non est mirum, si pariat obligationem levem in suo genere. At in nostro casu non datur advertentia plena ad illud grave damnum : et per consequens non parit obligationem in illo genere mali ; cum ad damnum grave requiratur injuria gravis. Sicut etiam qui vovet rem parvam, tenetur sub veniali illam implere ; qui vero rem magnam, sed sine plena advertentia vovet, ad nihil omnino tenetur. Ita *De Lugo*.

188. *Quid (quæres) si adsit culpa theologica gravis, non tamen in ordine ad damnum illatum : ut si quis lædat amicum illum credens invincibiliter esse inimicum suum?* Certum est, ipsum graviter peccare ob malum, quem gerit, affectum : et merito in foro externo sic lædens non auditur, quia ex opere externo animus ipse præsumitur. Verum ad restitutionem quod attinet, utrum ad illam in foro conscientia teneatur, recte censet Sanchez, ipsum teneri, si amicum læserit ab eo aliquid furando, licet postea ablatum consumpserit ; nam in furto non attenditur solum cui volueris facere injuriam ; sed an etiam vere volueris rem accipere, invito domino : ideoque a quocumque abstuleris, tu semper teneris ad restitutionem, nisi tibi fiat remissio a domino rei.

Si vero agatur de simplici damnificatione, ubi unice attenditur persona, cui damnum fieri vult, non res, cum nihil in simplici damnificatione recipiat damnificator, utrum iste sit obligandus ad restitutionem, disputant : esset casus, si quis noctu quærens inimicum suum ad necandum, et putans eum revera occidere ; ex errore tamen invincibili occidit amicum. Non pauci cum Filliucio, Lugo, Sporer, Tamburini et aliis doctis junioribus negant, ipsum teneri ad restitutionem ; nam ille voluit quidem hominem occidere, sed non nisi hominem *talem* : unde exercita actio est tantum materialiter mala ; ad inducendam enim obligationem resarciendi damnum, requiritur, ut et damnum et mala actio sit circa idem. Sane si ille absolute intendit lædere solum inimicum et amicum voluntarie excludit, de facto neminem culpabiliter lædit : non *inimicum* ; quia iste non læditur ; non *amicum*, quia illius respectu talis actio est omnino involuntaria, cum illi potius benefacere velit : est sane valde urgens ratio. Alii tamen cum Alasia, Antoine, Bonacina, Lyonnet acriter tuentur contrarium : quia omnis actio contra justitiam advertenter posita parit onus restitutionis ; atqui talis est actio, de qua agitur. Neque error in persona tollit rationem injuriæ ; quæstio enim non est de nomine, sed de re : hic sane voluit hominem occidere, et

hominem occidit vel saltem humanitatem læsit. Adde in materia justitiæ, sicut in materia contractuum, non attenditur quid agens facere voluisset ; sed quid reipsa facere voluit : atqui reipsa in casu proposito personæ præsentis nocere voluit. — Quisque poterit abundare in sensu suo, neutram vero spernere sententiam ; cum utraque et ratione et auctoritate præstet (V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 628 et 629).

Notandum tamen, quod talis adhuc incurreret excommunicationem, si tam occisus, quam occidendus esset Clericus, ut tenet sententia absolute probabilior atque communissima cum Viva, Bonacina, Sanchez, etc. : quia excommunicatio incurritur non ob personæ, sed ob status læsionem, qui status in eo casu jam voluntarie læditur, licet in persona erretur : et tunc multo magis incurritur irregularitas.

Qui culpabiliter incendit domum assecuratam, deberet assecurationi totum refundere, quod illa domino solvit : et insuper dominum resarcire ab alio, si quod patitur damnum ; cum societas non totum semper tribuat. — V. Ferraris, *Biblioth.*, vº Incendiarii, de quibus plura.

(D) Page 25.

189. *Quid in dubio de injustitia alicujus tributi?* Si nulla adsit præsumptio de injustitia, videtur tributum solvendum esse in conscientia ; tunc enim possidet jus legitimum Principis. Si vero adsit gravis suspicio, vel ratio de ejus injustitia vel cessatione causæ, alii cum Cabassutio dicunt adhuc totum solvendum, quia lex tributi utpote a legitima potestate semper præsumi debet justa. Alii volunt cum Billuart illud solvendum pro rata dubii ; quia debitum dubium non est neque certum, neque nullum, sed quid medium. Verum alii communissime cum Cajetano, Laymano, Lessio, Lugo, Sporer, etc., tuentur nihil essetribuendum ; cum enim non omnia tributa in tanta eorum multitudine, necessarias conditiones præ se ferant, et cum jam plura solvantur, ideo in dubio de alicujus tributi injustitia, contra illud potius argumentandum ; ideo magis, quia tot tributorum solutio est res omnino difficilis ac gravis : at juxta omnes in dubio subditus non tenetur ad obediendum, quando præceptum est nimis difficile, vel ei grave damnum affert. Quidquid sit, concludimus cum doctissimo Sylvio, cui consentit Billuart : si quis fraudet de illis quantum bona fide existimat se plus æquo gravari, neque peccat neque tenetur ad restitutionem. — Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 617.

190. Q. *An peccent, et teneantur restituere qui vel adspontant et vendunt merces omnino prohibitas, ut est tabacum exterum ; vel vendunt res, quas aliqui tantum ex privilegio vendere possunt, ut*

sal; vel vendunt quod ut aliqui soli vendere valeant, tributum Regi solverunt, ut est vinum quod minutim venditur a caupone?

R. Qui tenent leges vectigalium esse pure penales, nullum peccatum nullamque injuriam in hisce fraudatoribus agnoscunt. Non ita tamen alterius sententiæ patroni. Porro quod attinet ad merces primi generis, eas fraudantes per se loquendo liberant non quidem a peccato, cum legi sit obtemperandum: bene vero a restitutione; quia nec Principis nec privati jus strictum violant. Excipe nisi expresse prohibeatur (quod non raro contingit), ut merces Regni facilius vendantur. — Quoad merces secundi generis, obligant fraudantes ad restituendum privilegiatis lucrum, quod probabiliter fecissent; cum jus legitime ipsis concessum violent. — Tandem quoad ultimas, iterum fraudantes de culpa et restitutione teneri docent; sed cuiusnam tunc sit restituendum, alii dicunt Principi, quia profecto contra ipsum fraus admittitur: quod quidem adhuc valere dicunt, etsi Princeps gabellas locaverit; quia ob dictas fraudes prævisas, illas minoris locare adigitur. Sunt tamen recentiores pii ac docti, ut observat Bouvier, qui docent restitutionem potius fieri debere subditis fidelibus; quia Princeps fraudes prævidens istos cogitur tributis gravare, ut sibi compensetur: at cum sit impossibile, ut singulis subditis restitutio fiat, ideo concludunt eam pauperibus faciendam esse juxta præsumptam subditorum voluntatem.

191. Q. *An emens merces a gabellarum fraudatore peccet, et teneatur in defectu fraudatoris ad tributum fraudati solutionem?* Negative in eorum sententia, qui legem vectigalium mere penalem docent.

In aliorum vero sententia, distinguendum: aut iste emptor cooperatur positive ad tributum fraudationem: utpote suadendo, ut mercem sibi occulte et ideo vilius vendat, juvando merces secreto deportare et subducere teloniis seu dominis publicis vel exactoribus; et tunc quia talis venditori positive cooperatur ad fraudem et damnum republicæ, sine dubio peccat contra justitiam, et venditore non restituente, ipse secundo loco ad restitutionem obligatur. Aut talis emptor positive nullimode cooperatur ad fraudationem; sed simpliciter emit, etsi probe sciat venditorem non solvere, vel non soluturum gabellas, etiamsi ista merces occulte in domum tuam importet, et emendas ferat; et bene scias eum id facere animo non solvendi gabellas (modo secreto non cures, sed simpliciter emas), per se loquendo non peccas contra justitiam, neque ad restitutionem obligaris in defectu venditoris: quia tua emptione non positive, sed tantum negative, et materialiter cooperaris ad fraudem alterius: quippe stante tua emptione venditori adhuc liberum sit solvere gabellas; neque tibi ex justitia incumbat venditorem cogere vel monere ad solvendum; aut non solventis fraudem aperire;

aut magistratui deferre. Ratio a priori: gabella non est onus stricte reale, quod mercem gravet: at onus reale simul et personale, scilicet debitum quidem de tali re, sed non solvendum a quovis habente rem ipsam; bene vero a solo venditore, qui etiam facta venditione, adhuc remanet obstrictus onere solvendi gabellam. Sporer. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 617, *quær.* 7.

(E) Page 43.

192. Codex diversos casus exponit: « Le père et la mère, après le décès du mari, sont responsables du dommage causé par leurs enfants mineurs habitant avec eux; les maîtres et les commettants, du dommage causé par leurs domestiques et préposés dans les fonctions auxquelles ils les ont employés; les instituteurs et les artisans, du dommage causé par leurs élèves et apprentis pendant le temps qu'ils sont sous leur surveillance. La responsabilité ci-dessus a lieu, à moins que les père et mère, instituteurs et artisans, ne prouvent qu'ils n'ont pu empêcher le fait qui donne lieu à cette responsabilité.

« Le propriétaire d'un animal, ou celui qui s'en sert, pendant qu'il est à son usage, est responsable du dommage que l'animal a causé, soit que l'animal fût sous sa garde, soit qu'il fût égaré ou échappé.

« Le propriétaire d'un bâtiment est responsable du dommage causé par sa ruine, lorsqu'elle est arrivée par une suite du défaut d'entretien, ou par le vice de sa construction. » Neque hi tantum de damnis tenentur, sed etiam puniuntur.

Qui tamen omnes culpa theologica rei supponi debent, ut ante sententiam teneantur in conscientia ad restitutionem; secus casus censendi sunt pure fortuiti. Unde aiebat Augustinus Ep. 47, alias 154: *Neque enim reus est christianus, si bos ejus aliquem feriendo, vel equus calcem jaciendo, aliquem occidat; aut ideo non debent christiani boves habere cornua, aut equus ungulas, aut dentes canis?*

(F) Page 60.

193. Duo observamus circa causas a restitutione excusantes: 1. de *impotentia moralis debitoris*; 2. de *creditoris damno*.

1. Impotentia moralis debitoris vel contingit ob jam existentem necessitatem, vel ob eam quæ exurgeret ex restitutione. Ubi observandum necessitatem aliam esse *communem*, et est status personæ, quæ difficulter et nonnisi cum magno labore vivit, vivit tamen; aliam esse *gra-*

rem, et est status personæ, quæ ita ægre vivit, ut incurrat periculum in gravem incidendi morbum aut jacturam, nisi auxilium eidem præbeatur; aliam esse *extremam*, et est status personæ, quæ adeo indiget, ut sine prompto subsidio periculum incurrat amittendæ vitæ.

Necessitas *communis* attendenda non est, alioquin de restitutione actum esset; cum ea sit ordinaria. Quod vero pertinet ad necessitatem *gravem* atque *extremam*, æquitas postulat quidem, ut earum habeatur ratio: sed cum hac generali advertentia, quod in pari causa melior esse debeat conditio innocentis, ac proprietarii rei. Insuper notandum semper est a confessariis, quod non raro ista impotentia fingitur. « Vous dites à un homme du peuple qui s'accuse d'avoir volé, qu'il doit restituer: il répond qu'il ne le peut pas. Ne le croyez pas au premier mot. Examinez cette impossibilité. Demandez-lui ce qu'il gagne par jour de son métier, ce qu'il dépense pour son entretien et celui de sa famille. S'il joue, s'il va au cabaret. Servez-vous du reste de sa confession pour juger de ses habitudes. Peut-être trouverez-vous qu'il dépense d'une manière criminelle le gain suffisant pour payer ses dettes, plus que suffisant pour la restitution à laquelle il est tenu. Faites un examen analogue, proportions gardées, quand il s'agit d'un négociant, d'un gentilhomme, d'un officier public, » etc. Ita *Istruzione pe' novelli Confessari*, part. I, n. 254.

2. « Outre l'impuissance ou la nécessité où se trouve le débiteur, il est une autre cause qui suspend l'obligation de restituer; elle se tire du côté du créancier: c'est la crainte bien fondée que le maître de la chose n'en abuse à son détriment ou au détriment d'un tiers; la certitude morale qu'il ne s'en servira que pour se livrer à quelque grand désordre, ou pour nuire notablement au prochain: « Quando res restituta, dit saint Thomas, apparet esse graviter nociva ei cui restitutio facienda est, vel alteri, non ei debet tunc restitui, quia restitutio ordinatur ad utilitatem ejus cui restituitur: omnia enim quæ possidentur sub ratione utilis cadunt. Nec tamen debet ille qui detinet rem alienam sibi appropriare, sed vel rem servare ut congruo tempore restituat, vel etiam alii tradere tutius conservandam. » D'après ce principe, il n'est pas même permis de restituer dans le cas dont il s'agit, à moins qu'on ne puisse différer la restitution sans de trop graves inconvénients. Ainsi on ne doit point rendre une épée à la personne qui veut s'en servir pour tuer son ennemi. Si on le faisait, on pécherait évidemment contre la charité. Mais pécherait-on contre la justice en la rendant sans y être forcé? Suivant la plupart des docteurs, on pécherait contre la justice: c'est aussi le sentiment de saint Alphonse de Liguori. Cependant l'opinion contraire nous paraît assez probable, soit parce que le détenteur d'une épée qui ne lui appartient

point fait une chose bonne de sa nature en la rendant à celui à qui elle appartient; soit parce qu'il n'est pas tenu, d'office ou par justice, d'empêcher le crime que celui-ci veut commettre: n'ayant pas droit de garder cette épée comme sienne, le débiteur ne peut, ce nous semble, être assimilé à celui qui, étant propriétaire d'une arme, la prêterait, sachant très-bien que l'emprunteur doit s'en servir pour tuer quelqu'un. » (Gousset, *Théol. mor.*, 1058.)

Casus: *Hesperus habens Elisam filiam nubilem quem impotens est dotare, furtive surripuit ab Heraclito quinquaginta scuta, quibus voluit facile ipsam matrimonio copulare cum Genserico. Post aliquos annos a matrimonio, Gensericus cognoscit dotem sibi ab uxore delatam totam fuisse ablatam Heraclito per furta. Quid agendum?* R. Vel sponsus adhuc servat dotem impermixtam aut discernibilem ab aliis pecuniis, et tunc (si ea non sit præscripta) restituenda; nam quælibet res clamat ad dominum: et sponsus in hoc casu debet inter eos se recensere qui putando ducere divitem, duxerunt pauperem. Si vero est præscripta aut fuit ab eo in bona fide permixta cum suis bonis qualitate similibus et quantitate majoribus, ad nihil tenetur; quia tunc ex jure communi dos censetur moraliter consumpta (*Glossa* in l. 78, ff. de solut.). Neque opponas: hunc teneri ad id in quo factus est ditior, cum enim dos ei data fuerit ad sustinenda onera matrimonii, nec exinde pro se ullum lucrum perceperit, ex ea in nihilo ditior factus est. *Sporrer, Croix.* — Sunt tamen qui volunt quod sistendo in ipso æquitatis jure debeat a sponsis curari aliquid restituendum. Certo certius de furto primitus patrato semper teneretur Hesperus pater, quandiu potens; ditavit enim filiam de alienis. V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 612.

(C) Page 63.

194. *An retentor bonæ fidei rei alienæ, si ea in extrema necessitate usus est, adhuc teneatur de illa?* — R. Tenetur: 1. si cessante necessitate, res aliena adhuc subsistat in sua specie: quia illa semper clamat ad dominum: hinc alienus equus, quo quis usus est ad declinandos fures, periculo superato, domino est restituendus; 2. si debitum sit personale, non reale; jus enim personale semper subsistit, persona subsistente. Hoc evenit quando dominium rei transfertur in accipientem, ut in mutuo: tunc qui illud consumit, consumit rem propriam; at nemo consumendo rem propriam potest liberari ab onere restituendæ rei alienæ; 3. si ille, qui in extrema necessitate rem alienam consumit, non sit absolute pauper, nempe sit pauper in re, sed dives in spe, qui alibi bona possidet quibus pepercit; tunc enim non

potest revera dici constitutus in extremis, quo solum in casu omnia bona sunt communia.

In aliis vero casibus, an consumptor bonæ fidei rei alienæ teneatur in conscientia restituere quod consumpsit, si ad meliorem fortunam deveniat, non conveniunt. Alii affirmant; nam in extrema necessitate in tantum omnia bona sunt communia, in quantum sunt necessaria ad vitam servandam; atqui ad vitam servandam sufficiens est bonorum usus, quin transferatur illorum proprietas: at si non transfertur proprietas, bona semper reddenda sunt, cum possunt reddi. Alii distinguunt: nempe non tenetur rem alienam reddere, si parvi sit momenti, quia præsumitur dominus illam absolute donasse uti eleemosynam: secus autem si res sit maximi momenti, quia hæc non censetur data, nisi quoad usum. Verum generatim Theologi cum D. Thoma, nulla facta distinctione, negant: (V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 520); qua enim ratione teneretur rem restituere? ad rem quarit Billuart. Non ratione rei acceptæ, cum amplius hæc non existat nec in se nec in æquivalenti; non ratione injustæ damnificationis, cum eam legitimo jure consumpsit: non ratione contractus, cum hic non obliget, nisi re culpabiliter pereunte. Et sane cum in extrema necessitate ubi agitur de vita conservanda, omnia bona iterum fiant communia, prout erant ab initio nondum bonorum divisione facta; ideo (argumentatur Angelicus) qui in ea necessitate constitutus accipit de alieno, accipit quod suum est; sicque auferendo non committit furtum. (2, 2, q. 66, a. 7.)

Ex quo sequitur: 1. qui laborat extrema necessitate, rem facere suam non solum quoad usum, sed etiam quoad proprietatem; nam in extremis omnia bona sunt communia, et fiunt primi occupantis sicut ab exordio mundi, in quo et communio et occupatio respiciebat tum usum tum proprietatem; 2. non peccare in nostra sententia qui in extremis constitutus præcluso scandalo, rem surripit clam, non petendo; cum ipse habeat eo casu absolutum jus ad rem illam accipiendam. Caveat tamen ne in foro externo habeatur ut fur et latro; jus enim civile non ita facile credit extremæ necessitati.

Quæres: *Si pauper jus habet rem tunc surripiendi, quid de divite qui illi nedum subveniat, imo prohibet a consecutione rei?* Si dives pauperem impedit vi, ne bona sua accipiat, de restitutione tenetur; nam cum eo in casu habeat jus pauper rebus illis utendi, habet etiam jus, ne impediatur ab illis. Si vero tantum negligit dare, probabilius non tenetur de damnis; nam obligatio sua est tantum charitatis; sicut enim quando omnia bona erant communia, quisque quod vellet, poterat accipere, nemo tamen ex justitia tenebatur dare: ita et in casu nostro, ubi iterum bona communia evadunt. Ex quo deducitur, quod

etsi pauper in veriori sententia etiam rem magni momenti possit auferre, quin petat, si ea absolute indigeat; dives tamen eam non tenetur tradere, cum tantum ex charitate teneatur, quæ per se loquendo non obligat cum gravi incommodo.

Quid (dices) si sit possessor malæ fidei, seu fur, qui alienum consumpsit in extrema necessitate? Sententia communior, probabilior et gravissima docet furem semper teneri ad restitutionem; nam obligatio semel contracta ex injusta acceptione, per supervenientem necessitatem non extinguitur, sed tantum suspenditur. Hoc tamen non obstante, non audemus reprobare uti improbabilem Navarri, Sporer et aliorum opinionem, qui docent etiam furem, si absolute indigeret re illa, et sit etiam pauper spe, deobligari a restitutione; nam possessio mala non adimit jus universale, quod in extrema necessitate habet quilibet ad res omnes. Et sicuti poterat de novo surripere, ita surreptum retinere et consumere poterat, quod quidem non est aliud, quam continuata surreptio.

195. *An (quæres) necessitas extrema debitoris excuset a retentione vel subtractione rei alienæ, si ideo creditor in eadem extrema necessitate constituatur?* Si agatur de re jam antea subtracta, et nunc debitor non possit sibi aut suis (nempe filiis, parentibus, uxori; alii addunt fratribus et sororibus) subvenire nisi per illa bona quæ restituere deberet, tunc non tenetur ea reddere et in extremam necessitatem se conjicere, etiamsi creditor ideo in eadem extrema necessitate constituatur; et hoc etiamsi extet res debita in specie. Ita communiter; ratio quia tunc omnia bona sunt communia, cessatque potestas dominii jure gentium inducta. Si vero agatur de re hic et nunc auferenda, et ipse creditor præcise ob subtractionem illam hic et nunc in extremis conjiciendus sit; tunc non licet rem auferre, et qui abstulit, tenetur restituere; quia auferre alicui rem suam sibi ad vitam hic et nunc necessariam, est idem ac eum occidere: unde in eo casu melior debet esse conditio prius possidentis. Hinc si ego heri occupavi tuum equum, quo hodie indigeam ad effugiendos sicarios, non teneor illum tibi restituere, etiamsi hodie tu in eodem periculo constitueris. Quod si tu in extremo periculo jam constitutus equum tuum retineas, et ego in eodem periculo vellem a te illum auferre et retinere, tunc non licet mihi.

Quid (dices) si creditoris et debitoris necessitas sit tantum gravis? Si creditor jam necessitatem gravem patitur, et debitor tunc ea non labore, sed laborabit restituendo, certe tenetur restituere; quia in æquali necessitate gravi præferendus est creditor: et sane melior esse debet creditoris conditio, quam debitoris, sive hic sit ex delicto sive ex contractu. — Si vero debitor jam constitutus sit in necessitate gravi,

dubium est, an teneatur restituere, quando et ipse creditor eadem necessitate laborat: alii affirmant cum Roncaglia, si debitum sit ex delicto, v. g., ex furto; ratio quia extra casum necessitatis extremæ semper reputanda est melior conditio creditoris innocentis. Alii negant cum Lessio, etiamsi agatur de debitore ex delicto: nec videtur id sua probabilitate carere; quia in eo casu si restitutio facienda esset, non tantum æquale damnum debitor sustinere deberet, sed multo majus quam creditor; cum enim ille gravi necessitate jam laboret, certe non posset restituere nisi cum gravissimo incommodo, ita ut in quasi extremam necessitatem se conjicere videretur. Sed excipe: 1. si debitor creditorem conjecerit in gravem necessitatem præcise ob subtractionem rei suæ; nam potior est conditio possessoris innocentis; 2. si res ablata extet in specie; nam, extra necessitatem extremam, in pari causa, res clamat ad dominum (V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 701 et seq.).

196. Quæres: *An si debitor immemor debiti sui, tantumdem creditori ipsi donaverit, excusetur a restitutione?* Communis sententia docet, debitorem, qui immemor debiti sui tantumdem creditori donavit, a restitutione excusari: — 1. si obligatio restitutionis oriatur a præcepto ecclesiastico, v. g., si beneficiatus Horas culpabiliter omitat, et postea elemosynas largiatur immemor suæ obligationis; nam totum posuit, quod erat in præcepto, nempe *non faciendi fructus suos*; finis enim non attenditur in præcepti adimplemento; — 2. si agatur de debitis incertis, cum tanta non sit eorum obligatio: vel de casu, in quo creditor probabiliter præsumi possit libenter debita remissurus, si rem prout est in se bene perciperet, tunc enim non esset positive invitus; — 3. si obligatio esset aliunde, quam ex justitia, v. g., si quis immemor voti, vel præcepti ecclesiastici, ipsum opus a voto aut a præcepto debitum ex devotione præstaret: ratio est, quia in obligationibus, quæ non sunt ex justitia, ordinarie non attenditur qua ratione præstentur, sed tantum an præstentur actus præscripti.

Hisce exceptis, utrum liberetur a restitutione debitor, qui debiti immemor creditori donat quod ipsi ex justitia deberet (quod si debitum sciret, non donaret): communius ac valde probabiliter negant Bonacina, Layman, Diana, Sanchez, Sporer et Salmanticenses, quia non potest una solutione satisfieri duabus obligationibus, uni ex justitia, alteri ex titulo gratuito. Sed affirmant Mazzotta et La Croix cum Rebellio ac aliis, quorum sententia satis est probabilis; semper ac certe præsumitur, quod debitor, si debiti fuisset memor, nequaquam donasset. Ratio est, quia semper censetur quisque, cum dat bona sua, velle potius satisfacere obligationi justitiæ, quam voluntati donandi, sive obligationi factæ donationis: quæ cum facta fuerit per errorem, sive per

debiti oblivionem (quæ dedit causam donationi), manet rescindibilis ab eodem donante, qui in conscientia non tenetur ad eam implendam; nam in quovis homine supponitur tacita mens, non velle se obligare, ubi deceptus invenitur. — V. Liguori, *Homo Apost.*, tract. X, n. 120; it. *Op. Mor.*, l. III, n. 700, ubi fusius. Suadent plures, iis qui elemosynas faciunt, ut intentionem generalem gerant reparandi omnia damna, quæ forsitan intulerunt, maxime in juventute, ignotis dominis.

Communius ac probabilius dicunt Gury, Carriere, etc., contra Biluart, quod valet restitutio debiti, etsi fiat per simulatam donationem; quia non requiritur ad veram solutionem, ut debitor externe fateatur se solvere. Attamen docent contra Tamburini, quod si creditor tunc gratitudine motus et aliquid ipse donet, non est acceptandum; quia ista donatio non est spontanea; cum procedat ex opinione obligationis gratitudinis, quæ porro falso est innixa fundamento.

Quid si testator cui restitutionis obligatio incumbit, legat aliquid alicui creditori sub onere Missarum, etc.? essentne a legatario creditore implenda hæc onera, ubi legatum adæquet summam rei restituendæ? — Negative, præsertim quod testator censeri potest sub simulata donatione furti sui tegere restitutionem.

197. Q. *Qui non potest restituere in uno genere bonorum, tenebitur restituere in alio genere inferiori: v. g., tenetur dare pecuniam qui nequit famam resarcire? vel qui aliquem occidit vel vulneravit?*

R. Duæ sunt sententiæ. Prima probabiliter affirmat cum Antoine, Alasia, Cajetano, Sylvio, Soto aliisque; nam lieet fama et membra non cadant sub commutatione ac civili commercio, attamen in ordine ad usus humanos bene datur compensatio: ita defectus formæ compensatur divitiis. Pro hac opinione videtur esse S. Thomas (quavis eum aliqui explicant de debito honestatis, atque simplicis conventiæ); ait enim: *Cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei compensare vel in pecunia vel in aliquo honore* (2, 2, q. 62, a. 2). Multi etiam dicunt ad hanc restitutionem teneri hæredes occisoris, vel mutilatoris, in hujus defectu; nam hæredes tenentur ad omnia debita, quibus gravatur hæreditas; porro dicta obligatione hæreditas certe gravatur; neque enim potuit occisor vel mutilator se obligare, quin obligaret bona sua. Sed multi hoc negant; quia hoc præcise non est debitum reale, sed personale; ideoque non transit ad hæredes.

Secunda vero sententia communior ac probabilior cum Croix, Fillicio, Laymano, Lessio, Lugo, Salmanticensibus, Sanchez, Sporer, Vasquez, Victoria ac ceteris negat. Et probatur: — 1. *Scripturis*, ubi dicitur, quod vulnerato convalescente, *innocens erit qui percusserit, ita tamen, ut operas ejus et impensas in medicos resti-*

tuat: sufficit ergo damnorum compensatio in bonis fortunæ (Exod. xxi); 2. *Jure communi* ubi dicitur, vulneratum teneri ad expensas curationis, et mercedes, quibus cariturus est vulneratus: *Cicatricum autem, aut deformitatis nulla fit æstimatio, quia liberum corpus nullam recipit æstimationem* (Digest. t. III *De his*); — 3. *Ratione*; nam justitia commutativa obligat ad restituendum juxta æqualitatem damni illati; atqui ubi restitutio est facienda in genere diverso, nulla adest æqualitas: per quamcumque enim pecuniam damnum non reparatur neque in toto neque in parte; quia res utpote diversi ordinis se mutuo attingere non possunt. Quod autem aliquando a lege imponatur delinquenti aliqua satisfactio solvenda ad arbitrium vel judicis vel tertii vel ipsius damnificati, pœna est, non restitutio. Sane si res in se ipsa spectetur, videtur pugnare in verbis, quod ibi habeatur justitia commutativa, ubi rei æqualitas non habetur (*Exod. xxi. V. Li-guori, Op. Mor., l. III, n. 626*).

Docent tamen communiter congruum valde esse in praxi, ut pœnitenti imponatur aliqua erga læsum elargitio, maxime si pauper sit, idque hodie præsertim; quia *et decus et famam regina pecunia donat*.

(II) Page 75.

198. Q. *An liceat Principem tyrannum interficere?*

R. Semper ac Princeps est in possessione Regni (iniquiter regnans Ecclesiam vexando, ejus jura invadendo et alias injustitias et immanitates exercendo), obligantur subditi ei obedire in omnibus rebus licitis. Nec obstat, quod injustus sit ac perversus: *Servi*, ait Petrus, *subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et moderatis, sed etiam discolis* (I Petri ii). Unde D. Augustinus dicit, *Dominum dare Regnum terrenum et piis et impiis, sicut ei placuit, cui nihil injuste placet* (De Civit. Dei, l. V, c. ii); at si subditi hisce dominantibus obedientiam negare nequeunt, tanto minus eos vita vel possessione Regni privare possunt.

Adde: si licitum esset eos occidere, nulla foret Principum securitas, nulla Reipublicæ quies; quia quisque semper autumare posset casum necis adesse, ut observat D. Thomas (De Regimine Princip. Opusc. ii, l. I, c. 6). Hinc Concilium Constantiense sess. 15 hanc propositionem: *Quilibet tyrannus potest et debet licite et meritorie occidi per quemcumque vassalum suum vel subditum*, damnavit tanquam hæreticam, scandalosam; et ad fraudes, deceptiones, mendacia, proditiones, perjuria vias dantem. Quam iterum dam-

navit sub anathematis pœna Paulus V Constitutione *Cura Dominici gregis*, anno 1615.

Quid (dices) si regimen Principis sit excessive tyrannicum? — R. Cum D. Thoma: si ad jus multitudinis alicujus pertineat sibi singillatim providere de Rege, non injuste ab ipsa institutus Rex potest destitui, si potestate tyrannice abutatur; cum pactum speciale multitudinis fideliter gubernandæ non servetur: sic Romani Tarquinium Superbum quem in Regem susceperant, propter ejus et filiorum tyrannidem e Regno ejecerunt. Si vero non ad jus multitudinis, sed ad jus alicujus superioris pertineat providere de Rege, tum ab eo expectandum est remedium: sic Judæi a Rege Archelao vexati ad Cæsarem Augustum, a quo ille dependebat, recurrerunt. Quod si neque ad multitudinem neque ad alium superiorem pertineat providere de Rege; cum independenter ab aliis Regnum habeat, ut ordinarie contingit, tunc *etsi Princeps perversus ac populus gravatus esset, tenetur tamen populus obsequium obedientiamque illi præstare, cum subditi nunquam jus habere possint de rebus gestis Principis judicare, et tanto minus eum damnare ad vitam aut Regnum amittendum*. Et nimis perniciosum fuit hac de re principium Gersonis, qui ausus est asserere, quod Monarcha potest legitime a tota natione judicari, si Regnum injuste regat; nam hoc modo duæ in Regno essent supremæ potestates, et inde enormissima schismata Regnique desolatio.

In eo igitur casu *recurrendum est ad Regem omnium Deum, qui est adjutor in opportunitatibus, in tribulatione; ejus enim potentia subest, ut cor tyranni crudele convertat in mansuetudinem secundum Salomonis sententiam* (Prov. xxii, 1): *Cor Regis in manu Dei; quocumque voluerit inclinabit illud... Sed ut hoc beneficium populus a Deo consequi mereatur, debet a peccatis cessare; quia in ultionem peccati, divina permissione, impii accipiunt Principatum, dicente Domino* (per Osee xiii, 11): *Dabo tibi Regem in furore meo; et in Job* (xxxiv, 30) *dicitur, quod regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi: Tollenda est igitur culpa ut cesset a tyrannorum plaga* (S. Thomas, l. cit.).

Quid (quæres) si tyrannus nondum sit in pacifica Regni possessione? Esto quod tunc non sit ei obediendum, quia nec vere superior est, nec ullum jus habet dominandi; attamen non ideo licet ipsum interficere, cum malefactores occidere privatorum non sit, extra casum personalis aggressionis. Neque privatus quisquam præsumere potest hanc auctoritatem sibi a Republica commissam, nisi expressum haberet indicium; secus frequenter evenirent in societate perturbationes, subversiones, etc.

Vid. *De Regimine Princ.*, opusc. II, l. I, c. 6. Hujus tamen Opusculi auctorem negant eruditi fuisse D. Thomam, si excipias duos primos libros: vid. *Civiltà Cattolica*, ser. II^a, vol. VII: la dottrina di S. Tommaso sull' origine del potere e sul preteso diritto di resistenza, et vol. XII: l'autorità spiegata dagli scolastici. — V. item *De legibus*, ubi de legibus tyranni. — Taparelli, *Saggio Teoretico, ecc.*, § 659. — Parisiis, *Cas de conscience*. — Audisio, *Juris naturæ et gentium privati et publici*, ubi de revolutione. — Della Margherita, *Avvedimenti politici*, c. XIII. — Bianchi, *Della podestà e polixia della Chiesa, ecc.*, l. I. — Balmes, *Il protestantismo comparato al cattolicismo*, c. 55, etc. — Liguori, *Hom. Apost.* Tract. VIII, n. 13, ubi fuse. — *Civiltà Cattolica*, serie 5^a, t. 2 e 3: *La provvidenza negli eventi politici, ecc.* — Carrière, *De justitia et jure*; ac *De Legibus*.

199. *An liceat aliquando (quæres) occidere innocentem?* Non licet innocentem directe occidere, nisi Deus qui solus habet jus vitæ et necis, concedat: *Insontem et justum non occides*, legitur in Exodo. Diximus directe; ubi enim justa sit causa, fas est indirecte aliquid agere, ex quo præter agentis intentionem mors innocentis sequatur, Hæc tamem causa debet esse tanti momenti, ut vitæ ipsi æquivalet; sic si tyrannus minetur urbis excidium, nici innocens occidatur, non licebit quidem illum directe interficere, cum non sit nisi pars moralis Reipublicæ, a qua non accipit esse et vivere, ut accipit membrum corporis a corpore. At in probabiliori sententia poterit publica auctoritas illum cogere, ut se ad tyrannum conferat; et ubi nolit, etiam tradere; nam eo ipso quod renuit, evadit Reipublicæ noxius, quum quisque ex charitate et justitia legali teneatur vitam exponere pro Republica. Traditio autem est tantum indirecte occisiva; cum non ex traditione, sed ex mala tyranni voluntate directe eveniat occisio.

Aliud tamen dicunt, si tyrannus puellam ad stuprandam peteret, vel libros sacros ad comburendos; quia in priori casu puellam proximo periculo peccati exponeret, in altero casu videntur in Dei contemptum sacri libri postulari. Deinde Codices sacri sunt altioris ordinis; neque ordinantur ad salutem Reipublicæ, sed ad salutem animarum; membra autem communitatis ordinantur ad salutem temporalem communitatis. Ita *Dens*.

(1) Page 80.

200. Plura veniunt observanda circa militiam, ac milites.

1. Princeps antequam bellum indicat tenetur quam diligentissime curare, ut certus sit de ejusdem justitiâ et gravi causa. Atque ideo hæc

quatuor præstare debet: 1° non tantum peritos, sed etiam bonos consiliarios sibi adsciscere; 2° non tantum consiliarios, sed etiam diversos Theologos interrogare de justitiâ belli secundum leges Evangelicas; 3° coram Deo rem totam a seipso attente perpendere, et statuere quod in tremendo suæ mortis puncto se fecisse vellet; 4° attendere, ut omnes libere ad se perveniant, et non impediuntur, vel intervertantur litteræ et instructiones.

Quid vero (dices) si, etiam his positis, Princeps non habeat pro se, nisi opinionem probabilem pro inferendo bello alteri Principi, qui Regnum jam bona fide possideat? Cum Billuart, Tamburini, etc.: nobis longe probabilius est, quod tunc Princeps non possit bellum indicere; cum enim possessio tribuat jus certum in rem possessam, nequit tunc possidens possessione sua expoliari, nisi certo constet illum injuste retinere. Adde tot flagitia e bello provenientia. Adde ipsam capitis sententiam, quæ in adversarios milites profertur: quæ omnia sine certo jure fieri ac permitti non possunt.

Q. *Ad quem pertinent bona ab hostibus in bello justo erepta; et quid dicendum de repressalibus atque prædis?*

R. *Bona immobilia ex lege belli cedunt Principi aut Reipublicæ; mobilia de usu finit capientis, nisi consuetudo habeat, ut pars cedat Principi aut communitati* (L. II. *Inst.* t. 1, § 17. V. Benedictus XIV, *Epistola Urbem*, § 4, anno 1752, 19 mart.). — *Ad repressalia* quod attinet, hæc licita communiter habentur, cum sint quædam compensationis ac belli species; si tamen: 1° constet cives alterius Reipublicæ fecisse injuriam; 2° si illorum Superiores rogati recusent administrare justitiam; 3° si Princeps supremus, causa cognita, id concedat; 4° si non inferatur plus damni, quam satisfactio requirat; 5° si non committantur in ecclesiasticas res. Tandem quoad *prædas* dicimus: militibus eas propria auctoritate agere non licet, cum ipsi non sint domini, sed simplices executores: quare quæ surripiunt, restituere tenentur. Hinc ipsis dicitur: *Contenti estote stipendiis vestris*; (*Luc.* 3.) Licet tamen eas agere, si legitima adsit permissio; potest enim Princeps hæc bona ipsis concedere, sive ut minus gravetur ærarium publicum, sive ut militum animi magis incitentur, sive ut qui præ aliis pericula sustinent, præ aliis de commodis participant. Parvi autem refert sive ab innocentibus sive a reis prædas accipiant; modo sint inimici. Ceterum quando urbs datur ad prædam, semper excipiuntur monasteria, ecclesiæ, ac loci pii ex communi jure.

An (quæres) *liceat hostes decipere, ut facilius vincantur?* — Licet utique uti insidiis ac stratagemmatibus, modo absit mendacium: sic licet fugam fingere, uti hostium vexillis; hæc enim non habentur ut proprie dicta mendacia, cum possint præcaveri. Esset autem ex com-